

راهکارهای آموزش الفبای زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان از دیدگاه مدرسان*

لیلا گل پور^۱

استادیار گروه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان دانشگاه بین‌المللی امام خمینی^(ه)، قزوین، ایران

زهرا عقبی^۲

دانشجوی کارشناسی ارشد آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی^(ه)، قزوین، ایران

ندا نوریانی^۳

دانشجوی کارشناسی ارشد آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی^(ه)، قزوین، ایران

چکیده

آموزش آواها و خط در هر زبان مهم‌ترین بخش آموزش زبان به‌شمار می‌رود؛ زیرا اگر زبان‌آموز یک آوا را چه در مرحله خواندن و چه در مرحله نوشتن، به اشتباه یاد بگیرد، دیگر قادر به درست خواندن و درست نوشتن نخواهد بود. با توجه به اهمیت الفبای یک‌زبان در مراحل ابتدایی یادگیری زبان دوم یا خارجی و نقش بنیادین آن در امر آموزش آن زبان، هدف از نگارش این مقاله بررسی روش‌های موجود در رابطه با نحوه آموزش الفبا و خط زبان فارسی است. بدین منظور، دو پرسش پژوهش طرح شد؛ آیا در آموزش زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم توجه کافی به آموزش مستقیم الفبا شده‌است یا خیر؟ از دیدگاه مدرسان زبان فارسی، بهترین شیوه آموزش الفبای زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان کدام شیوه است؟ برای پاسخ به این پرسش‌ها، پرسشنامه‌ای با ۱۶ گویه طراحی شد و در اختیار مدرسان آموزش زبان فارسی قرار گرفت. یافته‌های حاصل نشان‌دهنده اهمیت بالای یادگیری آواها بیش از یادگیری خط است. از بررسی داده‌ها چنین به‌دست می‌آید که در آغاز کلاس‌های فارسی‌آموزی بهتر است آموزش الفبا با حروف پربسامد و سپس با واژگان کاربردی و پربسامد همراه باشد. هم‌چنین نظر مدرسان بر این بود که در آموزش الفبا به غیرفارسی‌زبان استفاده از لوحه الفبا تأثیر مثبت دارد و نیز آموزش واژه‌های کوتاه و بلند هم‌راستا باهم در یک جلسه آموزشی می‌تواند به‌نوعی در یادگیری به غیرفارسی‌زبانان کمک‌کننده باشد و نکته بعدی که می‌تواند در یک جلسه آموزشی به‌همراه هم باشد، آموزش حروف یک شکل است که تنها تفاوت آنها در نحوه و تعداد نقطه‌گذاری است.

واژه‌های کلیدی: الفبا، غیرفارسی‌زبانان، خواندن، نوشتن، زبان دوم.

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۲۳ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۲۹.

¹ Email: golpour@hum.ikiu.ac.ir

² Email: zahra_ogha@yahoo.com

³ Email: nedanooryani@gmail.com

(نویسنده مسئول)

Strategies for Teaching Persian Alphabet to non-Persian Speakers from the Perspective of Teachers *

Leila Golpour ¹

Assistant Professor of the Department of Teaching Farsi to Non-Persian Speakers, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran

Zahra Oghba ²

Master's student in teaching Farsi to non-Persian speakers, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran

Neda Nooriyani ³

Master's student in teaching Farsi to non-Persian speakers, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran

Abstract

Teaching phoneme and writing in any language is the most important part of language learning; because if the learner learns a phoneme incorrectly, both in the reading and writing stages, he will no longer be able to read and write correctly. Considering the importance of the alphabet of a language in the early stages of learning a second / foreign language and its fundamental role in teaching that language, the purpose of this paper is to examine the existing methods related to how to teach the Persian alphabet and writing. To this end, two research questions were posed: 1. Has sufficient attention been paid to the direct teaching of the alphabet in teaching Persian as a second language or not? 2. From the point of view of Persian language teachers, what is the best way to teach the Persian alphabet to non-Persian speakers? To answer these questions, a questionnaire with 16 items was designed and provided to Persian language teachers. The findings show the importance of learning sounds more than learning lines. Based on the data analysis, it is found that at the beginning of Persian classes, it is better to teach the alphabet with high-frequency letters and then with high-frequency and practical vocabulary. Furthermore, the teachers' opinion was that the use of the alphabet board has a positive effect in teaching the alphabet to non-Persian speakers, and teaching short and long vowels together in a training session can somehow help non-Persian speakers in learning. The next point that can be combined in a training session is the teaching of similar letters that the only difference being the way and number of punctuation.

Keywords: Alphabet, non-Persian speakers, reading, writing, second language.

* Received: 2022/4/12 | Accepted: 2022/9/20

¹ Email: golpour@hum.ikiu.ac.ir

² Email: zahra_oghba@yahoo.com (Corresponding Author)

³ Email: nedanooryani@gmail.com

۱. مقدمه

ابزار اصلی ارتباطی میان انسان‌ها، زبان است. افراد با اهداف گوناگون در پی یادگیری زبان دوم یا خارجی هستند. یادگیری یک زبان مستلزم یادگیری چهار مهارت اصلی شنیداری، گفتاری، خوانداری و نوشتاری است که به تازگی مهارت فرهنگی و اجتماعی نیز به آن اضافه شده است؛ از میان این مهارت‌ها، نوشتن مهارتی است که نسبت به دیگر مهارت‌ها کمتر مورد توجه قرار گرفته است؛ زیرا دلایل متعددی از جمله دشواری در آموزش و یادگیری آن می‌تواند در این امر دخیل باشد.

نوشتن و یادگیری خط حتی در زبان مادری سختی‌هایی به همراه دارد. حال باید به این دشواری‌ها، سختی نوشتن به زبان دوم را نیز اضافه نمود. بدین ترتیب که زبان آموز باید با زیرمؤلفه‌های زیادی سروکار داشته و آن‌ها را با یکدیگر ادغام کند. یکی از این زیرمؤلفه‌ها و مسائلی که در آغاز یادگیری زبان خارجی از جمله زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان مطرح می‌شود آشنایی با حروف الفبا و نحوه چیدمان آن‌ها در کنار یکدیگر است که بر سختی آموزش الفبای زبان فارسی می‌افزاید. بنابراین یکی از مسائلی که در ابتدای یادگیری زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان مطرح می‌شود، آشنایی با نویسه‌ها، نحوه چیدمان آن‌ها در کنار هم و تسلط در خواندن و نوشتن است.

پس برای رسیدن به این مهم باید آموزش الفبا متناسب با روند زبان‌آموزی صورت پذیرد تا یادگیری را به امری ساده‌تر و قابل فهم‌تر تبدیل کند. اهداف زبان‌آموزان از یادگیری مهارت نوشتن می‌تولند متفاوت باشد؛ زیرا گاهی هدف زبان‌آموز صرفاً برقراری ارتباط شفاهی به صورت محدود است و مدرس ممکن است طبق صلاحدید خود، زمان زیادی را صرف نوشتن نکند ولی در نظام‌های آموزشی دانشگاهی و نیز برای بسیاری از اهداف دیگر از مدرس این انتظار می‌رود که برنامه منظمی برای تدریس خط و مهارت‌های نوشتاری داشته باشد. پژوهش حاضر باهدف بررسی راهکارهای آموزش الفبای زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان از دیدگاه مدرسان انجام شده است. در این راستا تلاش شده است تا با بررسی‌های انجام گرفته به این پرسش‌ها در رابطه با یادگیری الفبای زبان فارسی پاسخ داده شود:

۱. در امر آموزش زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم چه میزان به آموزش مستقیم الفبا

توجه شده‌است؟

۲. از دیدگاه مدرسان زبان فارسی، بهترین شیوه آموزش الفبای زبان فارسی به

غیرفارسی‌زبانان کدام شیوه است؟

برای دستیابی به پاسخ این سؤال‌ها لازم است در ابتدای امر، پیشینه مختصری از آموزش

الفبا را عنوان کنیم.

۱-۱. پیشینه پژوهش

در بررسی‌های انجام شده در خصوص اهمیت آموزش الفبای فارسی، متوجه شدیم که مطالعه چندانی در این حوزه صورت نگرفته‌است. در این میان می‌توان به مرتبط‌ترین این پژوهش‌ها با عنوان «مقایسه آموزش سنتی الفبای زبان فارسی و آموزش براساس الفبای آوانگار و تأثیر آن بر مهارت خواندن غیرفارسی‌زبانان بزرگسال» اشاره کرد که توسط سعیده قربانی در سال ۱۳۹۸ انجام گرفت؛ در این پژوهش که با هدف یافتن شیوه آموزشی مناسب برای آموزش الفبای زبان فارسی و تهیه و تدوین مطالب درسی بر اساس آن به غیرفارسی‌زبانان صورت گرفت، شرکت‌کننده‌ها را به دو گروه کنترل و آزمایش تقسیم کردند. الفبای زبان فارسی برای گروه کنترل به‌روش سنتی و برای گروه آزمایش بر اساس روش فونیکس آموزش داده شد. به‌منظور بررسی وجود تفاوت معنادار بین گروه کنترل و آزمایش و تحلیل آماری داده‌ها از نرم‌افزار اسپ‌اس‌اس و آزمون تی-تست استفاده شد. نتیجه این پژوهش نشان داد که آموزش الفبا بر اساس روش فونیکس در مقایسه با روش سنتی بر مهارت خواندن کلمات و درک مطلب به‌صورت معناداری موفق‌تر بوده‌است.

متولیان و دهخدای (۱۳۹۶) در پژوهشی دیگر با عنوان «تحلیل خطاهای املایی

عرب‌زبانان فارسی‌آموز» داده‌های پژوهش خود را از املاهای میان‌دوره و پایان‌دوره ۱۰۵ فارسی‌آموزان عرب‌زبان در سه سطح مبتدی، متوسط و پیشرفته گردآوری کردند. خطاهای به‌دست‌آمده از این زبان‌آموزان را از نظر مقوله به خطاهای واکهای، همخوانی و صوری و بر اساس منشأ به سه دسته درون‌زبانی، میان‌زبانی و مبهم تقسیم کردند. تحلیل‌های املایی این

فراگیران حاکی از آن بود که از نظر مقوله، بیشترین میزان خطا در نظام واکه‌ای است و تفاوت چندانی بین تعداد خطاهای همخوانی و صوری وجود ندارد. از نظر منشأ خطا، خطاهای میان‌زبانی بیشترین تعداد را به خود اختصاص می‌دهند و خطاهای مبهم و خطاهای درون‌زبانی در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند؛ بدین ترتیب مهم‌ترین منشأ بروز خطا در نگارش عرب‌زبانان، تداخل زبان عربی است که در واقع از جزئی بودن تفاوت‌های بین نظام واجی دو زبان عربی و فارسی نشئت گرفته است و این امر خود تأییدی بر فرضیه میانه است. از سوی دیگر، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که ارتکاب بین‌زبانی بیشتر از جانب زبان‌آموزان مبتدی صورت می‌گیرد و در حقیقت با افزایش سطح و آشنایی بیشتر زبان‌آموزان با زبان فارسی تا حد بسیاری از میزان این نوع خطاها کاسته می‌شود.

همچنین میردهقان در سال ۱۳۹۳ در مقاله‌ای با عنوان «خطاهای نوشتاری فارسی‌آموزان آلمانی‌زبان در سطح مقدماتی: خطاهای املائی-واجی» چنین بیان می‌کند که خطاهای موجود در داده‌های این پژوهش با توجه به فرایندهای واجی به ترتیب در گروه‌های جایگزینی نادرست، افزایش نادرست، کاهش نادرست و ترتیب نادرست نویسه و همچنین با توجه به منشأ وقوع در دو گروه خطاهای میان‌زبانی و خطاهای درون‌زبانی طبقه‌بندی می‌شوند. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که منشأ وقوع بیشتر خطاهای واجی، میان‌زبانی است و خطاهای دیگر نیز از منشأ درون‌زبانی برخوردار هستند. همچنین، بروز ۶۷۱ خطای واجی از فرایند جایگزینی نادرست، ۳۱۶ خطا از فرایند افزایش نادرست، ۲۶۸ خطا از فرایند کاهش نادرست و ۲۵ خطای دیگر نیز از فرایند ترتیب نادرست نویسه ناشی شده‌است که در این میان، فرایند جایگزینی نویسه دربرگیرنده دو فرایند دیگر یعنی افزایش و کاهش نادرست نویسه می‌باشد. در نتیجه، این پژوهش نشان می‌دهد که زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم، نسبت به تداخل زبان آلمانی به‌عنوان زبان مادری، تأثیر بیشتری در بروز خطاها دارد.

علاوه بر آشنایی با حروف الفبا، آگاهی واجی و دانش درباره رابطه بین صداها نیز می‌تواند در درک متون نوشتاری چه به زبان انگلیسی و چه به زبان فارسی مؤثر باشد. زهرا سلیمانی و همکاران (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان «ارتباط آگاهی واج‌شناختی و نمره دیکته

دانش آموزان فارسی زبان دوم ابتدایی» آورده‌اند که آگاهی واج‌شناختی بخشی از دانش زبانی است و ارتباط مستقیم و معناداری با مهارت سوادآموزی و خواندن و نوشتن دارد. آگاهی واج‌شناختی شامل سه مؤلفه آگاهی هجایی، آگاهی از واحدهای درون هجایی (تجانس و قافیه) و آگاهی واجی می‌شود که در این میان آگاهی هجایی کمترین و آگاهی واجی بیشترین ارتباط را با نمره دیکته داشت. نتایج پژوهش روی زبان‌های گوناگون نشان می‌دهد که بین آگاهی واج‌شناختی و دیکته ارتباط وجود دارد.

آزند و قاسم پورمقدم (۱۳۹۷) در بررسی خود مبنی بر آموزش الفبا به غیرفارسی‌زبانان با استفاده از نرم‌افزارهای آموزشی به توصیف نرم‌افزارهای آموزش الفبای فارسی پرداختند و به این نتیجه رسیدند که نرم‌افزارهای آموزشی زیادی در این زمینه وجود دارد؛ بنابراین غیرفارسی‌زبانان با استفاده از این نرم‌افزارها می‌توانند حروف الفبای فارسی را به راحتی و در مدت زمان کم یاد بگیرند.

پژوهی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «شیوه‌های پیشنهادی آموزش مهارت‌های کتبی زبان فارسی به زبان آموزان غیرفارسی‌زبان» به بررسی شیوه‌های آموزش مهارت‌های خواندن و نوشتن مانند روش حرف محور که تأکید بر تدریس حروف است، واژه محور که در این شیوه تأکید بر تدریس واژه است و یا روش ترکیبی و... می‌پردازد.

مطالعه پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد آنان به شیوه‌های کلی آموزش الفبای فارسی و بررسی خطاهای نوشتاری و املائی مرتبط با آموزش الفبا پرداخته‌اند. این در صورتی است که با وجود اهمیت نگاه ریزبینانه به موضوع الفبا، توجه کمتری به این بُعد الفبا معطوف شده و بخصوص به راهکارهای آموزش الفبای فارسی اشاره‌ای نشده است. درحالی که در پژوهش حاضر علاوه بر مرور روش‌های آموزش الفبا به بررسی راهکارهای کارآمد آموزش الفبای فارسی به غیرفارسی‌زبانان آن هم از دید مدرسان زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان پرداخته شده است.

۱-۲. روش پژوهش

در این پژوهش از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شده است. ابزار پژوهش، پرسشنامه

محقق - ساخته‌ای است که از ۱۶ گویه تشکیل شده است. به منظور تعیین روایی این پرسشنامه، پیشنهاد‌های کارشناسانه ۱۰ مدرس آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان در مورد این پرسش‌نامه، اعمال شده است. برای بررسی سؤالات این پژوهش، پرسشنامه فوق در اختیار ۴۰ مدرس آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان قرار گرفت. جامعه آماری این پژوهش شامل گروهی از مدرسان آموزش زبان فارسی در سطح کشور است. ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش پرسشنامه بوده است که به صورت برخط (مجازی) و به صورت لینک در دسترس مدرسان قرار گرفت تا به آن پاسخ دهند. اطلاعات جمع‌آوری شده و داده‌های موردنظر در ارتباط با موضوع پژوهش با روش‌های خاص آماری مورد تحلیل قرار می‌گیرد تا از نتایج حاصله بهره‌برداری لازم صورت گیرد؛ بنابراین پژوهش حاضر، داده‌های حاصله را از طریق آمار توصیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. از آماره‌های فراوانی، درصد، آماره‌های پراکنندگی مرکزی و... برای توصیف اطلاعات به دست آمده، استفاده شده است.

۲. چارچوب نظری

یکی از مهم‌ترین ارکان آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، آموزش الفبا است؛ زیرا ماهیت الفبای فارسی تفاوت‌های بسیاری با زبان‌های دیگر دارد و این امر اهمیت آن را دوچندان کرده است؛ از این رو باید بیشتر مورد توجه مدرسان قرار گیرد. با آموزش صحیح الفبا فارسی آموزان در مسیر درست یادگیری قرار می‌گیرند. همچنین از دیگر مواردی که می‌تواند آموزش الفبای زبان فارسی را بیشتر در مرکز توجه قرار دهد، تنوع زیاد خط فارسی است که با آموزش صحیح الفبا و خط می‌توان خطاهای ناشی از آن را کاهش داد. لذا درباره اهمیت یادگیری آواها پیش از شروع نوشتار می‌توان گفت که نظریه‌های آموزش زبان، آموزش الفبا به ترتیب در ابتدا را مردود اعلام کردند؛ به این دلیل که آن‌ها معتقدند که اگر زمانی صرف آموزش دانش واجی شود برای آموزش الفبا و نوشتن می‌تواند قدم خوبی باشد. بدین ترتیب آموزش الفبا همواره مورد توجه مدرسان زبان اول و زبان دوم یا خارجی بوده است؛ بنابراین همواره در محور تحول آموزش، نوع و میزان توجه به این موضوع در حال افزایش یا کاهش بوده است.

۲-۱. الفبا

الفبای هر زبانی از مجموعه علامت‌هایی تشکیل شده است و این علائم برای نشان دادن اصوات زبان، به شکل قراردادی در میان هر جامعه زبانی قرار دارد. در رسم الخط زبان فارسی، الفبا همیشه به نشانه‌های نوشتاری همخوان (صامت) گفته می‌شود که آن‌ها را حروف بی‌صدا نیز می‌گویند و بیشتر اوقات واژه‌های (مصوت‌های) کوتاه، جزء حروف الفبا نیستند و آن‌ها را حروف صدادار می‌گویند؛ ولی برای مصوت‌های بلند سه‌گانه، از سه حرف الفبا استفاده می‌شود و مصوت‌های کوتاه، بدون علامت یا در موارد ضروری، با حرکت‌گذاری عربی و فارسی نشان داده می‌شوند. این حروف ۳۲ گانه، حالت‌های نوشتاری متفاوت دارند. یک حرف یا یک شکل یکسان از یک حرف ممکن است نماینده چند واج متفاوت باشد و برعکس، ممکن است چند حرف متفاوت همگی به یک واج یکسان اشاره داشته باشند. برای نگاشتن واژه‌های بلند سه‌گانه (ا، ی، و) نیز از سه حرف الفبا کمک گرفته می‌شود که با سه صامت «الف»، «او» و «ی» هم‌شکل نوشته می‌شوند. واژه‌های کوتاه بیشتر اوقات بدون علامت و در موارد ضروری با علامت‌های «زبر» (فتحه)، «زیر» (کسره) و «پیش» (ضمه) مشخص می‌گردند. به علامت‌های به‌کاررفته برای واژه «حروف صدادار» گفته می‌شود (آژند و قاسم پور، ۱۳۹۷: ۲).

۲-۲. انواع الفبا

الفبای فونتیک: در این نوع از الفبا هر شکل تنها نشان دهنده یک صدای خاص است مانند / ب / در الفبای فارسی. الفبای آوانگاری بین‌المللی از جمله الفباهای فونتیک است.
الفبای غیر فونتیک: در این نوع الفبا هیچ شکل نوشتاری تنها یک صدا را نشان نمی‌دهد.
الفبای نیمه فونتیک: در این نوع از الفبا، برخی شکل‌ها تنها به یک صدا و برخی ممکن است به بیش از یک صدا اشاره داشته باشند مانند شکل نوشتاری در الفبای فارسی که هم صدای صامت و هم صدای مصوت می‌دهد. الفبای فارسی از این گروه است (آژند و قاسم پور، ۱۳۹۷: ۳).

۲-۳. ویژگی‌های الفبای فارسی

اساس الفبای فارسی با الفبای عربی یکی است، اما الفبای فارسی دارای چهار حرف

است که واج‌های متناظر آن‌ها در عربی استاندارد وجود ندارد. برخی از حروف فارسی با حروف متناظر خود در عربی متفاوت هستند؛ برای مثال حرف «ک» در فارسی در حالت پایانی یا تنها با سرکش نوشته می‌شود؛ درحالی‌که این حرف در عربی در این دو حالت بدون سرکش به صورت «ک» نوشته می‌شود. هم‌چنین حرف «ی» در حالت پایانی در فارسی بدون نقطه است، اما در عربی با دو نقطه به صورت «ی» نوشته می‌شود. (آژند و قاسم پور، ۱۳۹۷: ۶).

برخی از حروف در فارسی دارای بیش از یک شکل هستند، مانند حرف «ه»، و بعضی از حروف در اول، وسط و آخر کلمه، به شکل‌های متفاوتی نوشته می‌شوند: مانند «ب» و «ع». در زبان فارسی تعدادی از حروف از عربی وارد فارسی شده‌است، برای نوشتن کلمه‌های عربی از آن‌ها استفاده می‌شود و با اینکه تلفظ آن‌ها مانند تلفظ عربی نیست، اما در خط به همان شکل نوشته می‌شوند؛ بنابراین ضرورت دارد زبان‌آموزان با این حروف و صدای آن‌ها در زبان فارسی آشنا باشند؛ چراکه علاوه بر درست‌نویسی واژه‌ها و خط فارسی تشخیص آن‌ها موجب شناخت کلمات عربی دخیل در فارسی نیز می‌شود (آژند و قاسم پور، ۱۳۹۷: ۷).

الفبای فارسی شامل ۳۲ حرف است که به ترتیب عبارتند از:

الف ب پ ت ث ج چ ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ک گ ل م ن و ه ی.
حروف یک‌شکلی: د ذ ر ز ط ظ و.

حروف دو‌شکلی: ب پ ت ث ج چ ح خ س ش ص ض ف ق ک گ ل م ن ی.
حروف چهار‌شکلی: ع غ ه.

مصوت‌های کوتاه:

مصوت‌های بلند: آ او ای.

مصوت‌های دو‌شکلی: ای.

با وجود این ویژگی‌ها در زبان فارسی باید توجه مضاعفی به امر آموزش الفبا داشت. هدف در آموزش زبان اول و آموزش زبان دوم / خارجی متفاوت است. در آموزش زبان اول به این دلیل که هدف، تنها آموزش خواندن و نوشتن است و دانش‌آموزان گفتن و شنیدن را می‌دانند، نوع آموزش به‌طور کاملاً واضحی میان آنان با زبان‌آموزانی که هر چهار مهارت زبان را می‌خواهند یاد بگیرند متفاوت است؛ بنابراین نمی‌توان پایه آموزش الفبا به

غیرفارسی‌زبانان را بر آموزش‌های زبان اول گذاشت (مانند کتاب‌های بخوانیم اول دبستان، سوادآموزی ۲ و ۳). پس باید به دنبال شیوه نوین و متناسب بود. در ایران کتاب‌های مقدماتی آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان در اکثر موارد با آموزش الفبا آغاز شده است. از جمله کتاب‌های آموزش فارسی به فارسی مقدمه (جامعه المصطفی العالمیه)، زبان فارسی (صفار مقدم، آموزش زبان فارسی) آزفا (یدالله ثمره).

در میان برخی از کتاب‌های آموزش زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم یا برای غیرفارسی‌زبانان تأکید مستقیمی بر آموزش حروف نشده است اما نمی‌توان بر آن‌ها خرده گرفت؛ زیرا رویکرد آموزشی این کتاب‌ها به این شکل بوده است که حروف را در بافت کلمات آموزش دهند؛ مانند کتاب مینا که در آن آموزش الفبا به شکل مستقیم انجام نشده است؛ ممکن است در برخی از مراکز پیش از آن، فارسی‌آموزان غیر ایرانی کتابی تحت عنوان گام اول را آموزش ببینند که به‌طور کامل و اختصاصی به الفبا پرداخته است؛ اما اینکه آیا این شیوه مناسب است یا خیر، در این مقاله به آن خواهیم پرداخت.

گاهی اوقات عنوان می‌شود اولین قدم آموزش به یک زبان آموز خارجی، آموزش مهارت واجی است. به دلیل وجود تفاوت در واج‌های زبان مادری زبان آموز و واج‌های زبانی که به عنوان زبان دوم یا خارجی یاد می‌گیرند خطاهای گفتاری و نوشتاری بسیاری در زبان‌آموزان دیده می‌شود.

در زبان فارسی به دلیل وجود نشانه‌های عربی، کار آموزش آواها قدری مشکل است؛ بنابراین لازم است برای گروه سنی مورد نظر (یعنی با سطح دانش دیپلم و بدون آشنایی با الفبای فارسی)، حداقل سه جلسه به تمرین آواهای زبان فارسی هم در شکل گفتاری و هم به صورت نوشتاری اختصاص داده شود. اهداف بخش آوایی زبان فارسی عبارتند از:

الف. شناخت نشانه‌های نوشتاری الفبای فارسی؛

ب. تلفظ دقیق و کامل همه حروف و صداها؛

ج. شناخت اصوات به هنگام شنیدن آن‌ها؛

د. توانایی ترکیب آواها و نشانه‌های زبان فارسی در مرحله نوشتن و خواندن.

در آموزش صورت‌های آوایی زبان فارسی باید همه حروف به صورت جداگانه از طرف معلم تلفظ شود و زبان‌آموزان پس از شنیدن دقیق، آن‌ها را تکرار کنند و سپس روش نوشتن آن را بیاموزند. بهتر است در همه مراحل آموزش، یادگیری را با نوشتن همراه کرد. نکته دیگری که در آموزش و نگارش آواهای زبان فارسی ضرورت دارد، توجه به گونه‌های مختلف نوشتاری هر حرف در دستخط‌های گوناگون است، مانند شکل‌های مختلفی که از اتصال نقطه‌ها حاصل می‌شود و یا شیوه‌های نوشتن حرف «ک»، همچنین حرف‌های دندانه‌دار مانند «س» و «ش» که بیشتر به شکل بدون دندانه نوشته می‌شوند. در مراحل پیشرفته‌تر آوانویسی نیز بهتر است، استثنائات خط فارسی مانند «و» در کلمه‌های «خواهر» و «خویش» را آموزش داد و به دلیل اینکه تعداد آنها اندک است مدرس می‌تواند فهرستی از آن‌ها را تهیه کرده و در اختیار فارسی‌آموزان قرار دهد (اکبری، ۱۳۹۱).

۳- تحلیل و بحث

هدف از این مطالعه ارزیابی راهکارهای آموزش الفبای زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان از دیدگاه مدرسان بود. در ادامه به یافته‌های حاصل از داده‌پردازی و عملیات آماری پژوهش در بخش آمار توصیفی می‌پردازیم و پاسخ پرسش‌های اصلی پرسشنامه پژوهش بیان می‌شود.

۳-۱. نتایج پرسش اول و دوم پژوهش

جهت بررسی داده‌ها، فراوانی و درصد هر گویه از چهار گزینه طیف لیکرت در هر یک از پرسش‌های طرح‌شده به دست آمده است؛ بدین صورت که پاسخ‌دهندگان باید یکی از چهار گزینه طرح‌شده، ۱- (بسیارخوب)، ۲- (خوب)، ۳- (متوسط)، ۴- (بررسی لازم) را انتخاب می‌کردند. در ادامه به بررسی پاسخ‌های شرکت‌کنندگان می‌پردازیم.

۳-۱-۱- در امر آموزش زبان فارسی به عنوان زبان دوم چه میزان به آموزش مستقیم الفبا

توجه شده است؟

برای دستیابی به پاسخ به این پرسش پژوهش، سه شاخص درباره میزان توجه سه کتاب رایج آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان در پرسشنامه آورده شده است که در ادامه به

نتایج حاصله می‌پردازیم.

جدول ۱-۳: فراوانی پاسخ‌دهی کیفی و میانگین نمره شاخص‌های عوامل مربوط به آموزش الفبا در سه کتاب از نظر مدرسان

شاخص‌ها	بسیار خوب	خوب متوسط	بررسی لازم
مجموعه کتاب‌های آموزشی «مینا» در آموزش زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم، توجه کافی به آموزش مستقیم الفبا داشته‌است.	٪۲۵	٪۲۵	٪۳۲.۵
مجموعه کتاب‌های آموزشی «پرفا» در آموزش زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم، توجه کافی به آموزش مستقیم الفبا داشته‌است.	٪۲۵	٪۲۰	٪۴۷.۵
مجموعه کتاب‌های آموزشی «آموزش نوین زبان فارسی» در آموزش زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم، توجه کافی به آموزش مستقیم الفبا داشته‌است.	٪۷.۵	٪۱۷.۵	٪۵۰

با توجه به جدول ۱-۳ و نحوه پاسخگویی نمونه پژوهش به پرسش‌های مربوط به آموزش الفبا در سه کتاب فوق موارد زیر قابل توجه است:

شاخص «مجموعه کتاب‌های آموزشی «آموزش نوین زبان فارسی» در آموزش زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم، توجه کافی به آموزش مستقیم الفبا داشته‌است» و شاخص «مجموعه کتاب‌های آموزشی «پرفا» در آموزش زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم، توجه کافی به آموزش مستقیم الفبا داشته‌است» بیشترین درصد گزینه «بررسی لازم» و کمترین درصد گزینه «بسیار خوب» را نسبت به دیگر شاخص‌ها به خود اختصاص داده‌اند. شاخص «مجموعه کتاب‌های آموزشی «مینا» در آموزش زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم، توجه کافی به آموزش مستقیم الفبا داشته‌است» با اختلاف کم نسبت به گزینه «بررسی لازم»، بیشترین درصد مربوط به گزینه «متوسط» و کمترین درصد گزینه «بسیار خوب» بوده است.

۱-۲-۳- از دیدگاه مدرسان زبان فارسی، بهترین شیوه آموزش الفبای زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان کدام شیوه است؟

برای دستیابی به پاسخ به این پرسش پژوهش، ۱۳ شاخص درباره بهترین شیوه آموزش

الفبای زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان در پرسشنامه آورده شده است که در ادامه به نتایج حاصله می‌پردازیم.

جدول ۳-۲: فراوانی پاسخ‌دهی کیفی و میانگین نمره شاخص‌های عوامل مربوط به بهترین شیوه آموزش الفبای زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان از نظر مدرسان

شاخص‌ها	بسیار خوب	خوب	متوسط	بررسی لازم
در آموزش الفبا به غیرفارسی‌زبانان بهتر است حروفی که شکل یکسان دارند و تنها از نظر نقطه‌گذاری با هم تفاوت دارند مانند «ب، پ، ت» را در یک جلسه آموزش داد.	۲۲.۵٪	۱۵٪	۲۰٪	۴۲.۵٪
در آموزش الفبا به غیرفارسی‌زبانان بهتر است از زبان واسطه استفاده شود.	۲۵٪	۳۵٪	۱۷.۵٪	۲۲.۵٪
بهتر است جلسات اول آموزش الفبا با حروف پربسامد و سپس واژگان پربسامد آغاز شود.	۵۵٪	۲۲.۵٪	۱۵٪	۷.۵٪
نویسه‌هایی که نشانگر چند آوا هستند با هم آموزش داده شود.	۲۰٪	۱۵٪	۳۲.۵٪	۳۲.۵٪
چند نویسه را که نشانگر یک آوا می‌باشند، در یک جلسه آموزش داد.	۲۰٪	۲۰٪	۲۷.۵٪	۳۲.۵٪
بهتر است آموزش واژه‌های بلند و کوتاه در یک جلسه آموزشی انجام شود.	۳۲.۵٪	۲۲.۵٪	۲۵٪	۲۰٪
در آموزش الفبا، آموزش منفرد حروف کافی است. فارسی‌آموزان پیوسته‌نویسی را با خواندن متون به‌طور غیرمستقیم می‌آموزند.	۵٪	۱۵٪	۳۷.۵٪	۴۲.۵٪
در آموزش الفبا به غیرفارسی‌زبانان، از منابع آموزش الفبا به کودکان فارسی‌زبان می‌توان استفاده کرد.	۲۲.۵٪	۳۵٪	۱۷.۵٪	۲۵٪
یادگیری آواها پیش از خط‌آموزی از اهمیت بالایی برخوردار است.	۴۷.۵٪	۲۲.۵٪	۱۷.۵٪	۱۲.۵٪
بهتر است آموزش به فارسی‌آموزان را با مکالمه‌های ابتدایی زبان فارسی آغاز کنیم و سپس آموزش درستی تلفظ و آموزش الفبا را آغاز کنیم.	۴۲.۵٪	۳۷.۵٪	۱۵٪	۵٪
در بحث آموزش الفبا به فارسی‌آموزان باید تفاوت‌های واجی موجود در زبان مقصد و زبان مبدأ را در نظر گرفت.	۶۰٪	۲۲.۵٪	۱۰٪	۷.۵٪
استفاده از لوحه الفبا در آموزش الفبا به فارسی‌آموزان غیر ایرانی تأثیر به‌سزایی دارد.	۲۷.۵٪	۴۵٪	۱۲.۵٪	۱۵٪
آموزش نوشتن حروف الفبای زبان فارسی، بهتر است به‌همراه خوش‌نویسی باشد.	۱۲.۵٪	۲۷.۵٪	۳۷.۵٪	۲۲.۵٪

با توجه به جدول ۳-۲ و نحوه پاسخگویی نمونه پژوهش به شاخص‌های مربوط به بهترین شیوه آموزش الفبای زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان موارد زیر قابل توجه است:

شاخص «در آموزش الفبا به غیرفارسی‌زبانان بهتر است حروفی که شکل یکسان دارند و تنها از نظر نقطه‌گذاری با هم تفاوت دارند مانند «ب، پ، ت» را در یک جلسه آموزش داد» بیشترین درصد گزینه «بررسی لازم» و کمترین درصد گزینه «خوب» را نسبت به دیگر گزینه‌ها به خود اختصاص داده است.

شاخص «در آموزش الفبا به غیرفارسی‌زبانان بهتر است از زبان واسط استفاده شود» بیشترین درصد گزینه «خوب» و کمترین درصد گزینه «متوسط» را نسبت به دیگر گزینه‌ها به خود اختصاص داده است.

شاخص «بهتر است جلسات اول آموزش الفبا با حروف پربسامد و سپس واژگان پربسامد آغاز شود» بیشترین درصد گزینه «بسیار خوب» و کمترین درصد گزینه «بررسی لازم» را نسبت به دیگر گزینه‌ها به خود اختصاص داده است.

شاخص «نویسه‌هایی که نشانگر چند آوا هستند با هم آموزش داده شود» بیشترین درصد گزینه‌های «متوسط» و «بررسی لازم» و کمترین درصد گزینه «خوب» را نسبت به دیگر گزینه‌ها به خود اختصاص داده است.

شاخص «چند نویسه را که نشانگر یک آوا می‌باشند در یک جلسه آموزش داد» بیشترین درصد گزینه «بررسی لازم» و کمترین درصد گزینه‌های «خوب» و «بسیار خوب» را نسبت به دیگر گزینه‌ها به خود اختصاص داده است.

شاخص «بهتر است آموزش واژه‌های بلند و کوتاه در یک جلسه آموزشی انجام شود» بیشترین درصد گزینه «بسیار خوب» و کمترین درصد گزینه «بررسی لازم» را نسبت به دیگر گزینه‌ها به خود اختصاص داده است.

شاخص «در آموزش الفبا، آموزش منفرد حروف کافی است. فارسی‌آموزان پیوسته‌نویسی را با خواندن متون به‌طور غیرمستقیم می‌آموزند» بیشترین درصد گزینه «بررسی لازم» و کمترین درصد گزینه «بسیار خوب» را نسبت به دیگر گزینه‌ها به خود اختصاص داده است.

شاخص «در آموزش الفبا به غیرفارسی‌زبانان، از منابع آموزش الفبا به کودکان فارسی‌زبان می‌توان استفاده کرد» بیشترین درصد گزینه «خوب» و کمترین درصد گزینه «متوسط» را نسبت به دیگر گزینه‌ها به خود اختصاص داده‌است.

شاخص «یادگیری آواها پیش از خط آموزی از اهمیت بالایی برخوردار است» بیشترین درصد گزینه «بسیارخوب» و کمترین درصد گزینه «بررسی لازم» را نسبت به دیگر گزینه‌ها به خود اختصاص داده‌است.

شاخص «بهتر است آموزش به فارسی‌آموزان را با مکالمه‌های ابتدایی زبان فارسی آغاز کنیم و سپس آموزش درستی تلفظ و آموزش الفبا را آغاز کنیم» بیشترین درصد گزینه «بسیارخوب» و کمترین درصد گزینه «بررسی لازم» را نسبت به دیگر گزینه‌ها به خود اختصاص داده‌است.

شاخص «در بحث آموزش الفبا به فارسی‌آموزان باید تفاوت‌های واجی موجود در زبان مقصد و زبان مبدأ را باید در نظر گرفت» بیشترین درصد گزینه «بسیارخوب» و کمترین درصد گزینه «بررسی لازم» را نسبت به دیگر گزینه‌ها به خود اختصاص داده‌است.

شاخص «استفاده از لوحه الفبا در آموزش الفبا به فارسی‌آموزان غیر ایرانی تأثیر به‌سزایی دارد» بیشترین درصد گزینه «خوب» و کمترین درصد گزینه «متوسط» را نسبت به دیگر گزینه‌ها به خود اختصاص داده‌است.

شاخص «آموزش نوشتن حروف الفبای زبان فارسی، بهتر است به‌همراه خوش‌نویسی باشد» بیشترین درصد گزینه «متوسط» و کمترین درصد گزینه «بسیارخوب» را نسبت به دیگر گزینه‌ها به خود اختصاص داده‌است.

نتیجه‌گیری

به‌طور خلاصه در این پژوهش به بررسی راهکارهای کارآمد آموزش الفبای فارسی به فارسی‌آموزان خارجی پرداخته شد. از نتایج به‌دست‌آمده از این پرسش‌نامه دو جدول تهیه شد که نتایج حاصله آن‌ها به قرار زیر است:

با توجه به جدول ۳-۱ می‌توان گفت که مجموعه کتاب‌های آموزشی مینا تا حدودی به امر آموزش الفبا توجه داشته‌است؛ اما درباره کتاب‌های آموزشی «پرفا» و «آموزش نوین زبان فارسی» مدرسان معتقد بودند که این کتاب‌ها به حد کافی به آموزش الفبای فارسی نپرداخته‌اند و باید مورد بررسی قرار گیرند. از جدول ۳-۲ نیز این‌گونه می‌توان نتیجه گرفت که در امر آموزش الفبای فارسی به غیرفارسی‌زبانان بهتر است از زبان واسط استفاده شود و جلسات اول آموزش الفبا با حروف پربسامد و سپس واژگان پربسامد آغاز شود. به نظر می‌رسد بهتر است که آموزش واژه‌های بلند و کوتاه در یک جلسه آموزشی انجام شود. همچنین می‌توان در آموزش الفبا به غیرفارسی‌زبانان، از منابع آموزش الفبا به کودکان فارسی‌زبان استفاده کرد. از نظر مدرسان آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان یادگیری آواها پیش از خط آموزی از اهمیت بالایی برخوردار است و بهتر است آموزش به فارسی‌آموزان را با مکالمه‌های ابتدایی زبان فارسی آغاز کنیم و سپس به آموزش درستی تلفظ و آموزش الفبا پردازیم. آن‌گونه که مدرسان معتقدند، در بحث آموزش الفبا به فارسی‌آموزان تفاوت‌های واجی موجود در زبان مقصد و زبان مبدأ را باید در نظر گرفت و در این کار استفاده از لوحه الفبا در آموزش الفبا به فارسی‌آموزان غیر ایرانی تأثیر به‌سزایی دارد.

از نظرات مدرسان این‌گونه به نظر می‌رسد که در آموزش الفبا به غیرفارسی‌زبانان آموزش حروفی که شکل یکسان دارند و تنها از نظر نقطه‌گذاری با هم تفاوت دارند مانند «ب، پ، ت» در یک جلسه نیاز به بررسی دارد تا به نتیجه دقیق‌تری رسید. همچنین آموزش نویسه‌هایی که نشانگر چند آوا هستند و چند نویسه که نشانگر یک آوا می‌باشند با هم و در یک جلسه مورد تایید مدرسان نبوده و بهتر است در پژوهش‌های آتی مورد بررسی قرار گیرد. به‌علاوه آموزش منفرد حروف در آموزش الفبا کافی به نظر نمی‌رسد و این موضوع باید بررسی شود

که فارسی آموزان پیوسته نویسی را با خواندن متون به طور غیرمستقیم می آموزند. در نهایت نمی توان گفت که آموزش نوشتن حروف الفبای زبان فارسی، بهتر است به همراه خوش نویسی باشد و باید بیشتر مورد واکاوی قرار گیرد.

تعارض منافع: طبق گفته نویسنده، پژوهش حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع است.

منابع و مأخذ

- اکبری، فاطمه. (۱۳۹۱). درسنامه آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان. قم: انتشارات جامعه المصطفی العالمیه.
- آژند، اعظم و قاسم پورمقدم، حسین. (۱۳۹۷). «آموزش الفبا به غیرفارسی زبانان با استفاده از نرم افزارهای آموزشی». مجله رخسار زبان. شماره ۶ و ۷. صص: ۱۰۴-۹۲.
- پژوهی، کلثوم. (۱۳۹۳). «شیوه های پیشنهادی آموزش مهارت های کتبی زبان فارسی به زبان آموزان غیرفارسی زبان». نخستین همایش آموزش زبان فارسی.
- دستجردی کاظمی، مهدی و سلیمانی، زهرا. (۱۳۸۵). «آگاهی واج شناختی چیست؟». پژوهش در حیطه کودکان استثنائی. شماره ۴. صص: ۹۵۴-۹۳۱.
- سلیمانی، زهرا؛ آرامی، امیر؛ محمودی بختیاری، بهروز و جلالی، شهره. (۱۳۸۷) «ارتباط آگاهی واج شناختی و نمره دیکته دانش آموزان فارسی زبان دوم ابتدایی». تازه های علوم شناختی. شماره ۱. صص: ۷۸-۷۱.
- قربانی، سعیده؛ علی نژاد، بتول و براتی، حسین. (۱۳۹۸). «مقایسه آموزش سنتی الفبای زبان فارسی و آموزش بر اساس الفبای آوانگاری و تأثیر آن بر مهارت خواندن غیرفارسی زبانان بزرگسال». پژوهش نامه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی زبانان. شماره دوم. صص: ۱۶۴-۱۳۷.
- متولیان، رضوان و دهخدا، زهرا. (۱۳۹۶). «تحلیل خطاهای املائی عرب زبانان فارسی آموز». دو ماهانه جستارهای زبانی. شماره ۷. صص: ۲۶۴-۲۲۳.
- میردهقان، مهین ناز؛ احمدوند، احمد و حسینی کارگر، نیلوفر سادات. (۱۳۹۳). «خطاهای نوشتاری فارسی آموزان آلمانی زبان در سطح مقدماتی: خطاهای املائی-واجی». پژوهش نامه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی زبانان. دوره ۳. شماره ۱. صص: ۱۱۶-۹۱.